

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Огорчает то, что народ сам не видит эту проблему. Все казахские фильмы у нас снимаются на эту тему. В фильмах часто показывают издевательство, насмешки над келин. Однако, народ этого не понимает, для людей это смешно, это нормально. За счет того, что мы живем по старым стереотипам у нас в стране так много таких проблем как неравенство и они уже долгое время не решаются.

Если верить новостям, стратегическое видение Структуры «ООН-женщины» в Казахстане на 2022 - 2025 годы направляет ее работу с правительством, другими партнерами и страновой командой ООН для мобилизации устойчивых действий по достижению гендерного равенства и расширению прав и возможностей всех женщин и девочек, а также для поддержки Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года [8].

Список использованной литературы

- [1] Подробнее см: <https://www.ohchr.org/ru/publications/special-issue-publications/womens-rights-are-human-rights>
- [2] Подробнее см: <https://www.unicef.org/eca/ru/>
- [3] И. Б. Новицкий, Римское право. Москва. 2003
- [4] См: <https://journals.susu.ru/lcc/article/view/105/287>
- [5] См про Антониу Гутерриш: <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/>
- [6] См: <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/>
- [7] См: <https://dzen.ru/a/ZEEzj4DpAhW0Wy-9>
- [8] Структура Организации Объединенных Наций по вопросам гендерного равенства и расширения прав и возможностей женщин.

УДК 349

«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ»

Ясинова Дильназ Пархатовна

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің заң факультетінің 1 курс студенті
yassinovva@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., профессор Ибрагимов Ж.И.

Денсаулық сақтау адамның негізгі құқығы ретінде кеңінен талқыланатын идея болып табылады. Көптеген адамдар медициналық көмекке қол жеткізу адамның әл-ауқаты үшін өте маңызды және ол негізгі құқық ретінде барлығына кепілдік болуы керек деп санайды. Бұл перспектива әрбір адамның қаржылық немесе әлеуметтік жағдайына қарамастан қажетті медициналық көмекті ала алуын қамтамасыз етуге ұмтылады. Дегенмен, мұндай құқықты жүзеге асыру әр елде әртүрлі және денсаулық сақтау саясаты мен этикасында күрделі мәселе болып қала береді.

Денсаулық сақтау құқығы бірнеше негізгі халықаралық келісімдер мен декларациялар арқылы халықаралық құқықпен қорғалған:

1. «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» (UDHR). 1948 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған. 25-бабы денсаулық сақтауды адамның негізгі құқығы ретінде таниды. Онда «әркімнің өзінің және отбасының денсаулығы мен әл-ауқатына, оның ішінде медициналық көмекке сәйкес келетін өмір сүру деңгейіне құқығы бар» делінген.

2. «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт» (ICESCR). 1966 жылы қабылданып, 1976 жылы күшіне енген бұл шарт денсаулық сақтау құқығын одан әрі тереңдетеді. 12-бабы әркімнің физикалық және психикалық денсаулығының қол жеткізуге болатын ең жоғары стандартын пайдалану құқығын мойындайды. Ол ратификациялаған мемлекеттерді аурулардың алдын алу, емдеу және бақылауды қоса алғанда, денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдауға міндеттейді.

3. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (WHO). Міндетті құқықтық құжат болмаса да, ДДСҰ жаһандық денсаулықты нығайтуда және негізгі құқық ретінде медициналық көмекке қол жеткізуді қолдауда шешуші рөл атқарады. Ол медициналық көмек көрсету бойынша нұсқаулықтар мен стандарттарды белгілейді және бүкіл әлем бойынша халықтың денсаулығын бақылайды.

4. Басқа да халықаралық келісімдер. Өртүрлі аймақтық келісімдер мен конвенциялар да денсаулық сақтау құқығын қорғайды. Мысалы, Еуропалық әлеуметтік хартия денсаулық сақтау құқығына және Еуропадағы медициналық қызметтерге қол жеткізуге кепілдік береді.

Эвтаназия – бұл әдетте айықпас ауру немесе төзгісіз ауырсыну салдарынан азапты жеңілдету үшін адамның өмірін қасақана тоқтату әрекеті. Аталмыш терминді алғаш рет XVII ғасырда Френсис Бэкон «жеңіл әрі адам жанын ауыртпайтын өлім» деп атады [1]. XIX ғасырдың ортасында эвтаназия туралы пікірталастар қайта өршіді. Бұл уақытқа дейін медицинада морфин, хлороформ препараттары ауырсынуды басу үшін қолданылып келді. Эвтаназия мәселесі қоғамдық ғылым торабында тұр. Сондықтан да оны зерттеу кезінде жүйелік әдіс қажет. Эвтаназияны зерттеу мен ұғынудың мәні, осы құбылыстағы, қарама-қайшылықтарды шешу тәсілі ретінде ғана емес ең алдымен адамгершілік қатынастың ортақ жүйесінің бағынышты бөлігі болып табылатын дербес жүйелі құбылыс ретінде қарастыруымен қорытындыланады. Алайда жүйелі көзқарас өздігінен мәселенің тікелей шешімін таппайды, бірақ жаңа мәселені туындататын тәсіл бола алады.

Қазіргі уақытта эвтаназияны танымал еткен – армян ұлтынан шыққан америкалық дәрігер Джек Кеворкян. Ол емі жоқ ауруға шалдыққан науқасты медицина арқылы өлтіруді қолдады. 1989 жылы ол ауқастың қанына анальгетиктер мен улы препараттардың өлімге әкелетін дозасын енгізетін мерситронды («қайырымды өлім») әзірледі. Алайда Шарко ауруына шалдыққан 52 жастағы науқасқа препаратты қолданғаны үшін Кеворкяның үстінен қылмыстық іс қозғалды. 1990 жылы 4 маусымда Алыцгеймер ауруымен ауыратын бірінші науқас Мерситронды пайдаланып өз-өзіне қол жұмсады. Барлығы 1990-1998 жж. мерситронды 130-дан астам адам пайдаланды [2].

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, ешкімнің де адамды өз еркімен өмірден айыруға құқығы жоқ және «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» жаңа Кодексті әзірлеу кезінде эвтаназияны енгізу мәселесі қарастырылмаған. Аталмыш Кодекстің 154-бабына сәйкес, мұнда эвтаназияға тыйым салынған. Қазақстан Республикасында азаматтарының өз еркімен өмірін тоқтатуы соңғы бес жылда тіркелмеген [3].

2021 жылғы деректер бойынша Қазақстанда 107 430 науқас паллиативтік медициналық көмекке (ауыр және емделмейтін аурулары бар науқастардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған қызметтер кешені) мұқтаж. Көбінесе бұл қатерлі істің соңғы сатысына шалдыққан адамдар, бірақ олардың арасында жүрек-қан тамырлары ауруларымен, АИТВ-инфекциясымен және қант диабетімен ауыратындар да бар. Олардың барлығы дәрігерлердің мамандандырылған көмегіне сене алмайды, өйткені республикада паллиативтік көмек 925 төсек-орында ғана орындалады.

Эвтаназия Нидерландыда, Бельгияда, Албанияда және Люксембургте заңды және өртүрлі ережелер бойынша жүзеге асырылады. Бельгияда бұл ең жарамды екенін білу керек **либералды эвтаназия заңы** бұл оның жасына қарамастан орындалуына мүмкіндік береді. Екінші жағынан, Нидерландыда 12 жасқа толмаған балаларды эвтанациялауға

болмайды. Эвтаназия заңды түрде мүмкін болатын басқа елдерде кәмелетке толмағандарға тыйым салынады.

Соңғы жылдары шет елдерде эвтаназияны заңдастыру тәжірибесі артты. 2016 жылдың маусым айында Канадада эвтаназия заңдастырылды. Бұған дейін 2014 жылдың наурыз айында Бельгия жас шектеусіз науқастардың ерікті өлімін заңды түрде бекіткен болатын. Сонымен қатар, Швейцария, Люксембург, Жапония, Оңтүстік Африка, Испания және Португалияда, сонымен қатар АҚШ-тың Орегон, Вермонт және Вашингтон штаттарында эвтаназияны қолдануға рұқсат етілген.

Мысалы, Нидерландыда 12 жастан асқан балаларды эвтаназиялауға болады, сонымен қатар үш маңызды шарт белгіленеді: [4]

- 1) эвтаназия ерікті болуы керек;
- 2) эвтаназияны тек қана дәрігер жасай алады;
- 3) науқастың медициналық жағдайы қайтымсыз болуы керек.

Эвтаназия сияқты полисемиялық құбылысты шынайы бағалау және оны қолданудың орындылығына қатысты объективті позицияны білдіре алу үшін бұл мәселеге оның мәнін құрайтын оң және теріс ерекшеліктерінің жиынтығы ретінде қарау керек. Эвтаназияны «жақтау» дәлелдерінің арасында мыналар бар:

1. Егер адам өз өмірін басқаруға құқылы болса, онда оған өз өмірін жалғастыруды немесе оны аяқтауды өзі таңдай алатындай дәрежеде өзін-өзі анықтау құқығы берілуі керек.

2. Эвтаназияны жақтаушылар былай деп есептейді: егер пациенттің есі дұрыс болса және ол өлімнің сөзсіз екенін түсінсе, қорқынышты азапты шыдай алмаса және өлімнің басталуын тездетуді сұраса, ал дәрігер мұнымен келіспесе, науқастың азабы артады. Мұндай жағдайда өлімге әкелетін инъекция гуманды болады, өйткені ол науқастың азабын дереу тоқтатады.

3. Статистика көрсеткендей, көптеген шет елдерде халықтың көпшілігі эвтаназияны қолдайды (тіпті эвтаназияға тыйым салынған елдерде).

4. Адам қатыгездік пен адамгершілікке жатпайтын әрекеттерден қорғалуы керек.

5. Адам альтруист болуға құқылы, яғни жақындарың аяп, оларға моральдық та, қаржылық жағынан да ауыртпалық түсіргісі келмейді.

6. Мәселенің экономикалық аспектісі – ауыр науқастарды емдеу мен ұстау қоғамнан қыруар қаржы алады.

Әрине, эвтаназияға қарсы дәлелдер де бар, олардың арасында:

1. Бұл мәселенің діни аспектісін ескеру маңызды, оған сәйкес эвтаназия мүлдем жол берілмейтін, әдепсіз және күпірлік туғызатын құбылыс ретінде қарастырылады. Адамды өлтіру әрқашан моральдық зұлымдық болып табылады. Библия өсиеттердің бірінде бұл туралы айтылады: «Не убий». Христиандық дінге қарағанда, ислам бұл мәселеде одан да қатал позиция ұстанады. Өз өміріне қол сұғу – кісі өлтіру. Өйткені Алла Тағала Құранда айтады:

- i. “Өздеріңізді өлтірмеңіздер” (Ниса сүресі, 29-аят).
- ii. “Өздеріңді өз қолдарыңмен қауіп-қатерге салмандар.” (Бақара сүресі, 195-аят).

2. Кейде науқастың соңғы диагнозын қою мүмкін емес, диагностика мен болжамда қателер болуы мүмкін.

3. Эвтаназияны қолдану медицинаны қылмыстық жауапкершілікке тартуға және денсаулық сақтау мекемесіне халықтың сенімін жоғалтуға әкелуі мүмкін.

4. Эвтаназия дәрігерді оның психологиялық ерекшеліктеріне қайшы келетін өз-өзіне қол жұмсауға көмектесуші рөлін нақты ойнауға мәжбүрлеуді білдіреді.

5. Заңдастырудан кейін эвтаназияны тәжірибеде қолдану дәрігерлер тарапынан да, мүдделі тұлғалар тарапынан да тым көп теріс әрекеттерге әкелуі мүмкін.

6. Адамдарды эвтаназияға келісім беруге мәжбүрлеуден қорғайтын процедураларды қамтамасыз ету қиын. Жасыратыны жоқ, көптеген адамдар өздерінің қарт немесе ауру туыстарынан құтылғысы келеді және олардың келісіміне қол жеткізу үшін қысым көрсетудің барлық әдістерін қолданады. Осыған байланысты естің тұрақты болмауы (кома)

жағдайындағы науқастың эвтаназияға келісім беру мәселесі проблемалық күйінде қалып отыр.

Осылайша, жоғарыда келтірілген дәлелдер бізге бұл мәселе бойынша екіжақты көзқарасты береді. Ал нақты қорытынды жасау үшін біз биология және медицина ғылымдарының жетістіктерін қолдануға байланысты Адам құқықтары мен қадір-қасиетін қорғау туралы конвенцияға жүгінуді жөн көрдік: Адам құқықтары және биомедицина туралы конвенцияның 5-бабында «медициналық араласу мүдделі адам оның ерікті келісімін бергеннен кейін ғана жүзеге асырылуы мүмкін» делінеді. Бұл ереже эвтаназия тәжірибесіне қатысты да қолданылуы мүмкін. Осылайша, адамның еркін ескере отырып, біз оның өмір сүру құқығын толығымен құрметтейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Фрэнсис Бэкон. О достоинстве и приумножении наук. 1623
2. Википедия. Jack Kevorkian. https://en.wikipedia.org/wiki/Jack_Kevorkian
3. Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі» туралы Кодексі 2009 жылғы 18 қыркүйектегі No 193-IV (10.07.2012 ж. өзгерістер және толықтырулармен) – Астана, 2012. – 154-бап
4. Zhitskaya, Liskevitch. Эвтаназия: убийство или милосердие? <https://rm.coe.int/zhitskayaliskevitch/16808c8b7a> 2-4 с.]